

POJEM · KOGNITIVNÍ VĚDA

Post-hoc racionalizace

Člověk dokáže svůj názor obhájit lépe, než k němu došel. Vysvětlení nemusí být lež — může být upřímné, soudržné i fakticky správné, a přesto nebyt tím, co rozhodnutí způsobilo.

Post-hoc racionalizace je dodatečné vytváření nebo přijímání zdůvodnění názoru, rozhodnutí či jednání, které nemuselo být jeho skutečnou původní příčinou.

69 %

účastníků nepoznalo, že jim byl vlastní morální postoj podvržen obráceně — a pak plynule argumentovali pro opak toho, co uvedli o pár minut dřív.

Jak se to vůbec pozná

Zeptat se nestačí

Odpověď na „proč jsi to udělal“ může být sama tou dodatečnou konstrukcí. Výzkum musí oddělit volbu od vysvětlení.

Choice blindness (Johansson, 2005)

Účastníci vybírali atraktivnější z dvojice fotografií. Výsledek byl tajně zaměněn — a část z nich pak vysvětlovala volbu, kterou neprovedla.

Čtyři věci, kterými to není

Není to lež

Lhář zná skutečný stav věcí. Kdo racionalizuje, svému vysvětlení sám věří. Upřímnost nevypovídá o přesnosti introspekce.

Není to vlastnost oponentů

Experimenty ji nacházejí u běžných účastníků, ne u jedné skupiny lidí.

Není to hloupost

Argumentační schopnost umí sloužit hledání chyby i obhajobě už přijatého závěru.

Není to vyvrácení

Původ názoru a jeho pravdivost jsou dvě různé otázky. Intuice může trefit správně, pečlivá úvaha minout.

Důvod ≠ zdůvodnění

Příčina postoje

Zkušenost, intuice, prostředí, emoce nebo informace, kterou si člověk už ani nevybaví.

Zdůvodnění postoje

Argumenty, které pro něj dokáže uvést. Obojí se může překrývat, ale nemusí být totéž.

Užitečná otázka

Ne „dokážu to obhájit?“, ale „byly tyhle důvody přítomné už před rozhodnutím?“

Znalost post-hoc racionalizace sama o sobě neposkytuje ochranu před jejím působením.

Co člověk řekne — a co ho k tomu vedlo

KDE SE TO DĚJE

● Osobní volba

3× Vlastní rozhodnutí a chyby

● Laboratoř

2× Doloženo experimentem

● Politika a morálka

2× Názor spojený s identitou

● Instituce 2× Obhajoba uspořádání

„Koupil jsem to kvůli parametrům.“

Líbilo se mi to.

Technický popis přišel až po volbě a zní věrohodněji.

„Ten projekt má budoucí potenciál.“

Vložil jsem do něj spoustu času.

Utopené náklady se přebalí do výhledu dopředu.

„Byla to promyšlená reakce na princip.“

Jednal jsem ve vzteku.

Afekt se rekonstruuje jako uvážená volba. Zpětně, a v dobré víře.

„Vybral jsem si ji kvůli jejím očím.“

Popisoval fotografii, kterou nevybral.

Johansson, 2005. Výsledek volby byl tajně zaměněn.

„Ta činnost byla vlastně zajímavá.“

Za nudnou úlohu dostali jeden dolar.

Festinger a Carlsmith: menší odměna, silnější přesvědčení.

„Ta studie je metodologicky slabá.“

Vychází mi jinak, než bych chtěl.

Biased assimilation. Přisnost se používá hlavně na cizí důkazy.

„Co z dostupných důkazů plyne?“

„Jak obhájím závěr, který už mám?“

Zvenčí vypadá obojí stejně. Liší se směr uvažování.

„Proč to opatření původně vzniklo?“

„Jakými důvody se obhazuje dnes?“

Dvě různé otázky. Změna zdůvodnění není důkaz podvodu.

„Funguje to, tak to bude správně.“

Existuje to, tak to považujeme za přirozené.

Sem míří efekt systémové justifikace.

Pět postupů, které to omezují

1 Zapsat si důvody před rozhodnutím.

Pozdější vysvětlení se pak porovnává se záznamem, ne s pamětí.

2 Předem určit, co by názor změnilo.

Bez takového důkazu je postoj fakticky nefalsifikovatelný.

3 Zvažovat opačnou možnost.

Nestačí připustit omyl — je třeba sestavit nejsilnější důvod proč.

4 Měřit vlastní i cizí důkazy stejně.

Co by u protivníka byl důvod důkaz odmítnout, musí vážit i u toho vlastního.

5 Oddělovat původ názoru od pravdivosti.

Intuitivní vznik názor nevyvrací. Platný argument ho nemusel způsobit.

Kde se odborníci neshodnou

Silný výklad versus kritika

Haidt: morální soud vzniká intuitivně, zdůvodnění až po něm; Cushman jde dál. Proti nim Pizarro a Bloom (intuice sama může být výsledkem dřívějšího uvažování) a Dahl s Waltzerem (důkazy pro její všudypřítomnost jsou přeceňované).

Co z toho plyne

Tvrdit, že člověk racionalizuje „ve většině rozhodnutí“, poznatky neopravňují. Opravňují brát ji jako doložený mechanismus — a nepřipisovat ji jen těm, s nimiž nesouhlasíme.

CELÉ HESLO NAJDEŠ NA

libertypedie.cz/wiki/Post-hoc_racionalizace

Stav k revizi 2751 z 22. 8. 2026 · plakát vytvořen 26. 8. 2026

Obsah plakátu i hesla: CC BY-SA 4.0

